

ČÍST KAPITÁL DNES

Petr Kužel

Nick Nesbitt, ed., *The Concept in Crisis. Reading Capital Today* (Durham and London: Duke University Press, 2017), 320 s. ISBN 9780822369622

V posledních letech dochází ve světě k výraznému nárůstu zájmu o dílo Louise Althusera. Nově jsou publikována díla z jeho pozůstalosti, která v mnoha ohledech pozměňují vnímání Althusserovy filosofie a ukazují texty publikované za jeho života v novém světle. V návaznosti na to pochopitelně vzniká i rozsáhlá sekundární literatura, která otevírá nové oblasti zkoumání, odhaluje bohatý teoretický potenciál jeho textů a ukazuje, v čem je Althusserovo dílo inspirativní při řešení a konceptualizaci současných teoretických problémů a analýze dnešního kapitalismu.

Z této literatury stojí za to upozornit především na publikaci *The Concept in Crisis. Reading Capital Today* (2017), která se soustředí především na analýzu knihy *Lire le Capital*, kterou napsal Althusser a jeho žáci Étienne Balibar, Roger Establet, Jacques Rancière a Pierre Macherey a od jejíhož vydání uplynulo v roce 2015 půl století. Editorovi publikace Nicku Nesbittovi se podařilo vytvořit kolektiv autorů, který bez nadsázky tvoří nejvýznamnější odborníci na problematiku Althusserovy a althusserovské filosofie. Kvalita publikace tomu odpovídá a řada příspěvků skutečně otevírá nové pole v althusserovském zkoumání. Autoři přitom nejsou poplatní žádné nekritické podobě tzv. althusserianismu, ale naopak v mnoha případech střízlivě poukazují na nedořečení a aporetický charakter některých Althusserových tezí. Bylo-li Althusserovou interpretační maximou při interpretaci Marxova *Kapitálu* nevycházet z doslovnosti jeho textů, ale hledat jeho skryté jádro a učinit „viditelným to, co bylo v textu přítomno, ale zůstávalo neviditelné“, postupují autoři recenzované publikace podobným způsobem. A v tomto (ale jen v tomto!) smyslu tak vlastně jsou sami althusseriány. Ve svých textech směřují

takříkajíc za *Althussera* a formulují koncepty, které jsou v jeho díle v althusserovském smyslu „absentní“.¹

Plnou měrou toto vyjádření platí hned o prvním příspěvku Alaina Badioua („The Althusserian Definition of ‚Theory‘“) prvního oddílu knihy nazvaného „*Reading Reading Capital*“. Badiou v této studii zkoumá, jak Althusser pracuje s pojmem „teorie“ a jakou roli a vývoj má tento koncept v celkové struktuře Althusserova myšlení. Pokazuje na Althusserovu snahu překonat protiklad mezi teorií a praxí, která je důsledkem Althusserova – Spinozou ovlivněného – imanentistického přístupu v ontologii i epistemologii, kdy pravda či pravdivé teoretické poznání nepotřebuje vnější garanci pravdivosti verifikovanou praxí. O tom, co je pravdivé, rozhoduje spíše možnost vykázat určité tvrzení či pravdu v rámci daného teoretického systému zdůvodnění (podobně jako například v případě matematických pravd, kdy matematika pravdu neodhaluje, ale spíše konstruuje. Nepotřebuje tak vnější garanci pravdivosti. Pravdu „pouze“ na základě jí vlastních pravidel demonstruje v daném systému jí imanentních pravidel).²

Pravda (výsledek teoretické praxe) tak není *odhalována*, ale *produkována* (a to právě teoretickou praxí). Badiou v této souvislosti zdůrazňuje, že tento přístup má vliv i na Althusserovu ontologii. Althusser podle něj nevytváří ani tak „materialismus vztahů“, ale spíše „materialismus produkce“ (s. 22), kdy koneckonců vše společensky existující (včetně pravd) je výsledkem nějaké formy praxe (teoretické, ekonomické, politické, technické, umělecké apod.).

Do této chvíle se jedná ze strany Badioua v podstatě o standardní výklad Althussera. Badiouův výklad je však cenný v tom, že zajímavým způsobem vykresluje dynamiku vývoje Althusserova myšlení. Tato dynamika je dána právě snahou překonat onen protiklad mezi teorií a praxí. Althusserovi se však tento protiklad fakticky překonat nedaří a naopak se v jeho díle neustále v různých hávech znovu a znovu vynořuje jako „návrat potlačeného“. Konkrétně se výše popsaná Althusserova snaha manifestuje především snahou eliminovat či redefinovat sám pojem „teorie“. Ta se nejprve mění v „teoretickou praxí“, kdy teorie je tedy jedním ze způsobů praxe; později v „produkcí poznání, která se zcela odehrává v myšlení“. Tím však narážíme na problém: Pokud se poznání „zcela odehrává v myšlení“, pak je vlastně v protikladu k realitě a protiklad mezi praxí a teorií se znovu ohlašuje. Althusser si je tohoto napětí vědom a toto vědomí pak dále určuje modifikaci jeho přístupu. Myšlení proto následně chápe jako určené

¹ Problematiku teorie absence mimochodem mimo jiné podnětným způsobem zkoumá Warren Montag ve svém textu „To Shatter All the Classical Theories of Causality“ v recenzované knize (srov. s. 166–188).

² Nick Nesbitt v úvodu své práce poukazuje na to, jaký vliv měl ostatně na Althusserovu filosofii Jean Cavaillès a jeho epistemologie formulovaná právě na pozadí analýzy matematiky v jeho opus magnum *Sur la logique et la théorie de la science* (Paris: Presses universitaires de France 1947). (Srov. s. 5.)

historicky danou povahou „aparátu“, který myšlení determinuje. Konceptem aparátu tak myšlení opět materiálně ukotvuje a snaží se onen protiklad mezi teorií a praxí, potažmo obecněji mezi duchem a hmotou, překonat, nicméně se mu však stále znovu a znovu vynořuje tento protiklad jinde (například v protikladu mezi tzv. objektem poznání a reálným objektem).

Badiouův článek vyúsťuje tím, že Althusser svým imanentistickým přístupem ve skutečnosti protiklad mezi teorií a praxí v zásadě nepřekonal. Zatímco pro Spinozu problém vztahu mezi teorií a praxí, resp. myšlením a fyzikální realitou, nepředstavuje v zásadě problém – vzhledem k paralelismu obou a vzhledem k tomu, že jsou dvěma atributy téže substance –, pro Althussera, sice ovlivněného Spinozou, ale odmítajícího Spinozův paralelismus a adekvaci mezi předmětem poznání a reálným předmětem, představuje vztah těchto předmětů a vztah teorie a praxe trvalý problém, který pak má implikace i v politických otázkách. Badiou poukazuje v této souvislosti například na nemožnost formulovat v rámci Althusserova teoretického přístupu to, co Badiou nazývá „komunistickou hypotézou“.³ Badiou následně naznačuje možnost, jak se s tímto přístupem vyrovnat, a navrhuje jemnější kategoriální rozlišení pojmů. Rozlišuje mezi „výrazem“, „kategorií“ a „konceptem“, které odpovídají různým diskursům: ideologickému, filosofickému, vědeckému, přičemž u samého Althussera toto rozlišení nenacházíme.

Následující příspěvek Roberta J. C. Younga „Rereading the Symptomatic Reading“ se zaměřuje především na Althusserův způsob čtení *Kapitálu* a jeho zkoumání toho, jak Marx četl a kategoriálně kritizoval klasické ekonomy, a aplikuje tento přístup na to, jak Marx četl sám sebe a jak neustále znovu a znovu přepisoval a přepracovával své dílo. Youngův příspěvek tak na pozadí Althusserovy metody představuje přiblížení Marxova čtení vlastního díla a dokumentuje textové rozdíly v různých vydáních *Kapitálu*, včetně Engelsových edičních zásahů do dalších dílů. Young také poukazuje na Althusserovu reflexi toho, že Engels aplikoval stejnou metodu čtení *Kapitálu*, jakou Marx aplikoval při četbě klasických ekonomů: dvojí čtení, které generuje potřebu přepsání původního textu a způsobuje jeho teoretickou transformaci, aby byl zviditelněn nový konceptuální obsah, jenž „může být vyprodukován pouze skrze neustálé znovučtení a překlad původního textu“ (s. 45).

Otázkou „překladu“ se zabývala i Emily Apter, která ve svém příspěvku „Translation and Event: Rereading *Reading Capital*“,

zastává tezi, že *Číst Kapitál* je událostí v dějinách překládání, protože althusserovská teoretická praxe za prvé ustavuje kritickou dialektiku mezi abstraktním formálním modelem a lingvistickými znaky, za druhé heuristicky překládá mezi psychoanalýzou a marxismem, za třetí praktikuje symptomální překlad v rámci

³ Alain Badiou, *L'hypothèse communiste* (Paris: Nouvelles éd. Lignes 2009).

praxe symptomálního čtení a za čtvrté nám poskytuje způsob, jak uvažovat překladovou událost jako koextenzivní s teorií události. (s. 54)

První oddíl knihy uzavírá studie Knoxe Pedena „To Have Done with Alienation: or, How to Orient Oneself in Ideology“, autora vynikající práce *Spinoza Contra Phenomenology*,⁴ která je zásadní pro porozumění spinozismu, potažmo historické epistemologii ve Francii a Althusserově pozici v rámci tohoto proudu. Ve zde přítomné studii se však Peden zaměřuje na zcela jinou oblast zkoumání, totiž na Althusserovu tematizaci umění a její funkci a porovnává tuto koncepci s koncepcí Waltera Benna Michaelse. Peden zde zkoumá Althusserovo pojetí struktury a pojmy zhuštění, přesunu a předeterminace a zabývá se otázkou, jak nám tyto pojmy mohou pomoci uchopit umění, jeho roli ve společnosti a fenomén, který Brecht označil jako zcizovací efekt.

Příspěvky zahrnuté do druhého oddílu s názvem „*Reading Capital in Context*“ kládou Althusserovu intervenci a *Čist Kapital* do vztahu k danému dobovému kontextu a ukazují význam této intervence v tehdejší konjunkturu.

V úvodním příspěvku této sekce provádí Étienne Balibar, jeden z nejbližších Althusserových spolupracovníků a spolu s Warrenem Montagem i jeden z největších znalců Althusserova díla, komparativní analýzu mezi Althusserovým čtením *Kapitálu* a tím, jak *Kapital* ve stejném období, tj. v polovině šedesátých let, interpretoval italský marxista a jeden z hlavních představitelů italského operaismu Mario Tronti. Ačkoli se v případě Althussera a Trontio jedná o dosti protikladné přístupy, Balibar hlubším zkoumáním ukazuje, že tyto přístupy vlastně představují „dva antitetické způsoby pochopení nutnosti ‚leninistického‘ čtení Marxe“ (s. 95), které mají fakticky mnoho společného. Skutečně zajímavým a podnětným způsobem analyzuje situaci v tehdejší Itálii a Francii a s porozuměním a vzhledem analyzuje odlišné strategie a taktiky i odlišnost teorií, jimiž chtěli Tronti a Althusser transformovat tehdejší politickou situaci v různých společenských kontextech. V Balibarově analýze se snoubí vynikající porozumění danému kontextu s porozuměním marxistické tradici v daných kontextech, které vede při využití konceptu předeterminace a nerovnoměrného vývoje k pozoruhodné komparativní analýze italského operaismu a althusserianismu.

Otázkou nerovnoměrného vývoje se zabývá i Bruno Bosteels v následujícím příspěvku „*Reading Capital from the Margins: Notes on the Logic of Uneven Development*“. I zde je výsledkem skutečně jemná a detailní analýza. Althusser, jak známo, ve svém textu „O materialistické dialektice“ s podtitulem „O nerovnosti počátků“⁵ nepřebírá tento koncept od Trockého, ale z Maova textu „O rozporu“. Trockij není v celém textu

⁴ Knox Peden, *Spinoza Contra Phenomenology. French Rationalism from Cavailles to Deleuze* (Stanford: Stanford University Press, 2014).

⁵ V orig. „Sur la dialectique matérialiste. (De l'inégalité des origines)“. [O materialistické dialektice. O nerovnosti původů/počátků]. Název podtitulu je i určitou hříčkou s názvem Rousseauovy knihy *O původu/počátku nerovnosti...* (*Sur l'origine de l'inégalité*).

(a mimochodem, pokud je mi známo, ani v celém Althusserově díle, nepočítáme-li texty z pozůstalosti⁶) ani jednou zmíněn. Ačkoli by se na první pohled mohlo zdát, že absence Trockého jména v Althusserově textu je podmíněna spíše neteoretickými důvody a faktem, že Althusser chtěl působit na transformaci Francouzské komunistické strany, která se k Trockému stavěla stále velmi kriticky, a nechtěl tedy zbytečně provokovat, Bosteels ukazuje, že absence Trockého má i hluboké teoretické důvody a že, podíváme-li se na Althusserův přístup nerovnoměrného vývoje a srovnáme-li ho s Trockého koncepcí, je Althusserův přístup fakticky protikladný, ba dokonce, jak Bosteels píše, „je těžké nečíst pasáže z [textu] ‚O materialistické dialektice‘ jako nepřímé vyvrácení Trockého“ (s. 126). Bosteels ukazuje, že zatímco Trockého pojetí předpokládá určitou esencialistickou a historicistní představu, od které se konkrétní vývoj může odchýlit (a v praxi často odchyluje), u Althussera tuto představu „odchýlení“ nenacházíme, a naopak základem Althusserova přístupu zkoumání společnosti je přechod od dialektiky k určité „neredukovatelné vnitřní diferencii, která je v srdci všech historických struktur“ (s. 128). Tímto posunem zároveň Althusser do jisté míry otevírá cestu dekonstruktivistickým přístupům Deleuze a Derridy a podle Bosteelse i „cestu k dekonstrukci marxistické dialektiky směrem k postmarxismu“, jak jej interpretují Laclau a Mouffe (s. 129). Bostellova analýza, kdy na základě konceptu nerovnoměrného vývoje a také na základě analýzy kategorií počátku a struktury komparuje Althusserův neesencialistický přístup s dekonstruktivistickými přístupy, ale například i s Heideggerem aj., je dle mého soudu velmi přínosná. Bosteels ve své studii, která je mimochodem nejdelší studií celé knihy (má 53 stran), dále pokračuje Althusserovou teorií subjektu a analyzuje impulsy, které Althusser v této souvislosti filosofickému zkoumání přinesl.

Neméně zajímavý je i historický exkurz přibližující recepci Althussera v Latinské Americe. Přiznám se, že jsem netušil, že se například dochovaly výpisky a poznámky Ernesta Che Guevary právě ke zmiňovanému Althusserovu textu „O materialistické dialektice“. Pasáže o recepci Althussera na Kubě i v jiných částech Latinské Ameriky hodnotím jako historicky zajímavé. Bosteels zde kupříkladu popisuje, co mohlo znamenat „být chycen s kopií *La revolución teórica de Marx*“, které „mohlo vést k uvěznění, mučení“. „Mnoho militantů tedy raději v sedmdesátých letech zakopalo své knihy Althussera společně s knihami Fanona, Lenina či Maa, aby je vykopali až v devadesátých letech s návratem demokracie, pokud měli skutečně to štěstí, že přežili či se mohli vrátit z exilu.“ (S. 116.) Bosteels zmiňuje rovněž tu skutečnost, že je již odhalena identita Subcomandanta Marcose, který byl v devadesátých letech ikonou emancipačního boje Zapatistů v Mexiku, a že toto odhalení ukázalo, že svou disertační práci psal právě o Althusserovi a že althusserianismus byl pro Marcose v mnoha ohledech podnětnou inspirací (s. 118–119).

⁶ Viz například Louis Althusser, *Budoucnost je dlouhá; Fakta*, přel. Josef Fulka (Praha: Karolinum, 2001), s. 225.

Rolí althusserianismu a zejména vztahem zapatistického hnutí k althusserianismu, resp. vlivem althusserianismu na zapatistické hnutí se zabývala i Fernanda Navarro ve své studii „Vive la Crise!“. Její studie je již zahrnuta do třetího oddílu knihy: „*Reading Capital Today*“. Fernanda Navarro je autorkou rozsáhlého rozhovoru s Louisem Althusserem, který vyšel jako kniha pod názvem *Filosofia y marxismo* v Mexiku v roce 1988. Je to jediný⁷ a zároveň poslední text, který za Althusserova života vyšel od té doby, co se po tragické události z listopadu 1980 veřejně odmíchl.⁸ Pro veřejnost byl tak nadlouho i jediným textem, jenž reprezentoval tzv. Althusserovo aleatorní období. Navarro ve své studii tematizuje toto období, ale jako podporovatelka zapatistického hnutí zaměřuje tato mexická autorka svou pozornost především, jak jsme řekli, na vztah althusserianismu a právě zapatistického hnutí a na vliv Althussera na Subcomandanta Marcose, kterého i přímo označuje jako „althusserovského filosofa“ (s. 285). V Althusserovi a v jeho důrazu na sociální hnutí a koncepci tzv. mezer vidí v zásadě teoretika podobných hnutí. Althusser tak v této sekci není představen jako filosof, jehož filosofické analýzy mají význam pouze pro intelektuální a akademické kruhy, ale jako člověk, jehož dílo je inspirativní i pro konkrétní politické emancipační boje. Zároveň se v tomto oddíle již posouváme od historického a kontextuálního zkoumání Althussera k jeho významu pro současnost.

To se projevuje i v dalším příspěvku této sekce, příspěvku Niny Power „Reading Social Reproduction into *Reading Capital*“, která vyzdvihuje Althusserův význam pro současnou feministickou teorii (s. 220), zejména jeho teorii subjektu „pro feministické formulace diskurzivní konstrukce subjektu“ (s. 221), oceňuje i jeho koncept symptomálního čtení (s. 219) a sama se pokouší číst Althussera symptomálně – ostatně podobně jako ve svých příspěvcích například Alain Badiou či Warren Montag, který se k tomuto způsobu interpretace rovněž explicitně přihlašuje (srov. s. 167). To, co je podle Niny Power v Althusserově díle symptomatické, je, že u něj „absentuje otázka feminismu“ (s. 219), „sociální reprodukce“, a to, že je to především ženská práce, která umožňuje „reprodukcí pracovní síly“.⁹ I když je pravda, že Althusser tyto genderové otázky a feminismus skutečně v *Čist Kapital* netematizuje a Nina Power má jistě plné právo je doplnit, míra pojmové přesnosti se v jejím příspěvku poněkud vytrácí, což vyvstane především

⁷ Nepočítáme-li Althusserův veřejný dopis otištěný v *Le Monde* 11. května 1984, v němž se ohrazuje proti publikaci jeho článku „La découverte du docteur Freud“.

⁸ Althusser trpěl celý život silnou maniodepresivní psychózou a ve stadiu manické ataky uškrtil v listopadu 1980 svoji manželku. Nebyl shledán trestně odpovědným, ale byl internován do psychiatrické léčebny a stáhl se z veřejného života.

⁹ Power má pravdu, že tyto otázky v *Čist Kapital* skutečně absentují. Althusser se jim však věnuje jinde. Například jeho kniha *O reprodukci* ((Louis Althusser, *Sur la reproduction*, Paris: Presses Universitaires de France 1995)) je celá věnovaná otázce sociální reprodukce, včetně „reprodukce pracovní síly“, na kterou Althusser klade zvlášť velký důraz. Je ale pravda, že ani zde nespojuje tuto problematiku explicitně s feminismem ani s tím, jakou roli hrají domácí práce při reprodukci pracovní síly.

ve srovnání s příspěvkem Badiouovým či Montagovým. Je třeba totiž upozornit, že ne každá absence je symptomem. Symptomální čtení si klade za cíl formulovat to, jaké diskurzivní mechanismy vedou k nepřítomnosti tzv. absentující otázky – otázky, která, pokud by se zpřítomnila, změnila by zásadně daný teoretický diskurs, jelikož by v něm vyjevila skrytou kontradikci.

V tomto konkrétním případě, který zkoumá Power, by však po tomto „doplnění“ feminismu k žádné proměně diskursu nedošlo. Althusser by dle našeho názoru klidně mohl za větu o reprodukci pracovní síly doplnit větu, že tuto reprodukci mají na starosti primárně ženy, a nic zásadního by se tím na jeho teorii ideologie a kapitalistické reprodukce nezměnilo. V zásadě jde v Althusserově teorii o to, že nový (symptomální četbou odhalený) obsah je neuchopitelný z pozice předcházejícího (symptomální četbou netransformovaného) stavu diskursu. To, že ženy reprodukují pracovní sílu, je však v Althusserově diskursu zcela uchopitelné, a není a nemůže to být symptomem v pravém slova smyslu. Poukaz na tuto absenci tak není striktně vzato důsledkem symptomální četby, jak se domnívá Power, ale spíše toho, co Althusser označuje jako „retrospektivní teoretické čtení“ (skrže pozdější feministický diskurs je čten Althusserův diskurs). To, že je absence feminismu a ženské práce v Althusserově díle symptomem, je možno říci pouze tehdy, pokud výraz „symptom“ nechápeme jako filosofickou kategorii, ale užíváme jej ve zcela vágním, běžném smyslu slova.¹⁰

Zatímco tuto nepřesnost by šlo jistě přejít, problém je, že podobný způsob práce s kategoriemi se u Power objevuje i dále, kde jde již nejen o určitou nepřesnost, ale kde se význam daných kategorií staví v souvislosti s rolí ženské neplacené práce v domácnosti „přímo na hlavu“ (máme-li použít marxovský žargon). Power chce propojit feministický a marxistický přístup, a právě absence otázky ženské práce v Althusserově, ale i Marxově přístupu má podle ní být, jak jsme výše zmínili, oním hledaným „symptomem“, o který opírá svou analýzu. Je však třeba říci, že ve snaze o toto propojení marxismu a feminismu Power sice pracuje s marxistickými kategoriemi, ale naprosto ignoruje jejich definovaný význam, což se ostatně projevuje i v literatuře, kterou cituje. Uvádí například (citujíc Lisu Vogel), že „domácí práce produkuje hodnotu“ (s. 224). Na jiném místě uvádí s odkazem na Kathi Weeks, že dokonce „domácí práce vytváří nadhodnotu“ (s. 224). A o něco dále v podobném duchu (citujíc Silvii Frederici) si pak stěžuje, že nedochází k uznání, že tyto práce jsou „zdrojem akumulace kapitálu“ (s. 225). Jejich hodnocení Power v této věci přejímá.

Pojmy jako „hodnota“, „nadhodnota“ a „akumulace kapitálu“ mají přesně definovaný význam, a pokud s nimi Power pracuje takto metaforicky a vágně,¹¹ rezignuje tím

¹⁰ Montag pro srovnání ve svém příspěvku naopak velice přesně rozlišuje různé typy absence a zkoumá, zda skutečně lze ty či ony absence považovat za symptomy či nikoli.

¹¹ Marx v této souvislosti uvádí, že jen metaforicky lze například mluvit o „hodnotě země“ či „hodnotě práce“ apod. Je to podle Marxe nesmyslný, „imaginární výraz“. „Ještě pohodlnější,“ uvádí dále Marx, „je ovšem nemyslet si pod termínem ‚hodnota‘ vůbec nic určitého. Pak lze do této kategorie

zásadně na pojmovou přesnost. Pokud tyto pojmy naopak chápe skutečně jako definované kategorie, nedává její tvrzení, že domácí práce tvoří nadhodnotu a je zdrojem akumulace kapitálu, vůbec žádný smysl. Tvoří nepochybně užitnou hodnotu, vede k reprodukci pracovní síly, je potřebná, ale určitě netvoří (a nerozumím tomu, jak by vůbec *mohla tvořit*) nadhodnotu¹² (ostatně stejně jako mnoho jiných společensky potřebných, ba nutných prací, jako například práce soudce, státního úředníka apod., které nejenže nadhodnotu netvoří a nepřispívají k akumulaci kapitálu, ale naopak nadhodnotu spotřebovávají a akumulaci zpomalují). Lze jen litovat, že Power nikde neříká, jak by domácí práce vlastně mohly vést k akumulaci kapitálu. (Je zde rovněž otázka, *čí kapitál* by se vlastně měl akumulovat.)

Možná se ale dá i tento problém obejít tím, že se opět změní význam pojmu „kapitál“ a i ten se bude chápat jen v přeneseném slova smyslu (například jako „majetek“ či podobně). Další pojmový zmatek vychází z toho, že Power v podstatě ztotožňuje distinkci „placené“ a „neplacené“ práce s distinkcí „produktivní“ a „neproduktivní“ práce. I tyto pojmy však mají dlouhou historii a nejsou rozhodně totožné.

Mnohem teoreticky vyříbenější je již zmiňovaný text Warrena Montaga „To Shatter All the Classical Theories of Causality: Immanent and Absent Causes in Althusser and Lacan (1963–1965)“. Warren Montag je jistě jedním z největších odborníků na Althusserovo dílo a jeho studie to jen dále potvrzuje. Zaměřuje se v ní na Althusserovu teorii kauzality a na absentující teorie absence. Ukazuje, v čem Althusserova inspirace psychoanalýzou a spinozismem vedla k nové teorii kauzality a jak se promítala do jeho teorie subjektu. Výrazně přesahuje téma práce *Čist Kapital* a opírá se o řadu méně známých

bez okolků zařadit všechno.“ (Karl Marx, *Kapital I*, Praha: SNPL 1953, s. 566). Nedokáže se zbavit dojmu, že Power aplikuje ve svém zkoumání právě tento „pohodlný“ přístup. Uvádí například: „[n]eplacená či domácí práce produkuje hodnotu, a může být tedy pojímána jako ‚produktivní‘ či ‚neproduktivní‘“ (s. 224). Problém je, že distinkce mezi produktivní a neproduktivní prací spočívá právě v tom, zdali daná práce produkuje, či naopak neprodukuje hodnotu. Píše-li tedy Power, že domácí práce „produkuje hodnotu“, nemůže být z definice „neproduktivní“. Jinými slovy, produkuje-li domácí práce hodnotu, pak zcela jistě neplatí, že „může být tedy pojímána jako ‚produktivní‘ či ‚neproduktivní‘“. Ovšem ani v případě, že by hodnotu neprodukovala, nemohla by být pojímána jako „produktivní či neproduktivní“, ale byla by prostě „neproduktivní“. Nina Power vlastně v dané větě říká: Domácí práce je produktivní, a může tedy být „produktivní“ či „neproduktivní“. Zkoumá-li Power otázku, zda je domácí práce produktivní (tedy zdali tvoří hodnotu) či ne, a dochází k tomu, že to může být tak či onak, že je „produktivní či neproduktivní“, je to tautologické tvrzení. Nelze se tím vlastně splést, podobně jako když na otázku, zda venku prší, někdo odpoví, že „venku prší nebo neprší“. Lze souhlasit s Marxem, že takový přístup, kdy jsou kategorie považovány za pouhou „licentia poetica“ a kdy se pod kategoriemi „nemyslí nic určitého“, je „v každém případě velmi jednoduchá metoda řešení“ (*ibid.*, s. 566.) Je však potřeba dodat, že je to řešení, které nic neřeší a vlastně ani nic smysluplného neříká.

¹² Vysaji-li si doma prach či vysaje-li prach moje žena, poskytuje nám tato činnost jistě užitnou hodnotu (nežijeme v prachu), těžko však lze smysluplně tvrdit, že jsme vytvořili nadhodnotu či že tato naše činnost přispěla k akumulaci kapitálu.

Althusserových poznámek k této otázce. Detailně přitom rozebírá Althusserovy texty týkající se psychologie a psychoanalýzy.

Podobnou erudicí se vyznačuje i myšlenkově bohatý text Adriana Johnstona, který se zaměřuje na antropologické otázky v Althusserově díle a rovněž ukazuje, že Althusserovo dílo, které je charakterizované jako teoretický „antihumanismus“, může i v těchto oblastech přinést zajímavé teoretické impulsy.

Nakonec zbývá zhodnotit příspěvek editora sborníku Nicka Nesbitta. Ocenit je však třeba i jeho předmluvu k celé knize, která fundovaně analyzuje význam knihy *Číst Kapitál* v tehdejší prostředí a poukazuje na nezpracované teoretické motivy, které jsou relevantní i pro soudobou kritiku společnosti. Situuje tuto knihu do tradice kontinentálního racionalismu a zejména do epistemologické tradice reprezentované Cavallièsem, Canguilhemem a Bachelardem, kdy se Althusser pokouší vyhnout se Skyle empiricismu a Charybdě idealismu (s. 12). Právě kategoriální kritika kapitalismu, jejíž přiblížení a analýza je ústředním bodem knihy *Číst Kapitál* a která směřuje ve svém rozboru za povrchní empiricismus a zároveň subjektivismus neoliberální ekonomie, představuje podle Nesbitta (a lze s ním v tomto jedině souhlasit) základ, z něhož by měly vycházet současné podoby politiky, které by byly adekvátní současné podobě kapitalismu. „Arzenál kritických konceptů a metodologických přístupů, který byl vytvořen v *Číst Kapitál*, poskytuje základní prostředky pro vytvoření nové politické praxe pro 21. století.“ (S. 12.)

To, v čem konkrétně tento arzenál spočívá, formuluje pak Nesbitt ve své studii „Value as Symptom“. Stojí za to vyzdvihnout, že Nesbitt nevychází při své analýze knihy *Číst Kapitál* pouze (či především) z Althusserova příspěvku, ale plně zohledňuje (zdaleka v největší míře oproti jiným zde zastoupeným autorům) i příspěvky Balibara, Rancièra, Estableta a Machereyho. I Nesbitt, podobně jako jiní autoři či autorky, které jsme zmínili, aplikuje na Althussera symptomální čtení a dochází k tomu, že symptomatická je u něj absentující problematika pojmu „hodnoty“ spojená s problémem strukturálních limitů jejího zhodnocování. Nesbitt ukazuje, v čem se nejedná o prostou absenci, ale skutečně o symptom, a jak uchopení tohoto symptomu fakticky transformuje Althusserův manifestní diskurs, zejména pokud jde o jeho proklamovaný teoretický antihumanismus. Upozorňuje, že Althusserova kritika kapitalismu je vedena spíše z transhistorické pozice práce než z kritiky práce samotné (distinkce, kterou provedl Moische Postone, kterou zde však nebudeme rozebírat) a že tím vlastně zůstává v určitém zajetí na pozici „tradičního marxismu“, dokonce i tradičního „humanismu“, kdy „lidská práce představuje pro Althussera v ‚Marxismu a humanismu‘ stejně jako v *Číst Kapitál* neproblematickou esenci socialismu, jakož i produkčního procesu obecně“ (s. 239.)

Problematika „hodnoty“ tak podle Nesbitta zůstala u Althussera chápána v „humanistickém horizontu“ (s. 241). Nesbitt naráží ve své studii i na to, jak nově uchopit problematiku nerovnoměrného vývoje (kterou analyzuje, jak jsme řekli, v recenzované knize nejsystematičtěji například Bruno Bosteels), kdy tento proces nerovného a kom-

binovaného vývoje by měl být uchopen nejen z pozice práce a industrializace, nýbrž „ve vztahu ke kategoriální kritice valorizace [hodnoty] a jejích limitů v globálním kapitalismu 21. století“ (s. 250). Nesbittův příspěvek zajímavě komparuje přístup všech autorů knihy *Čist Kapital* s přístupem Michela Henryho a ukazuje, jak kategoriální kritiku, kterou kniha *Čist Kapital* fakticky zahájila, a koncept hodnoty, který je ale podle něj v *Čist Kapital* poněkud mystifikován, je možné reinterpretovat tak, aby pomocí nich bylo možno uchopit skryté procesy dynamiky současného kapitalismu. V této souvislosti je pak tato analýza kontextualizována v rámci přístupů současných autorů jako Moishe Postone, Robert Kurz, Andrew Kliman, David Harvey a další. Autorovi se zřejmě nejzdařileji podařilo ukázat, v čem althusserovská konceptuální analýza může být skutečně relevantní pro zkoumání současných podob společnosti.

Výše jsme se snažili stručně nastínit témata jednotlivých příspěvků. Přejdeme-li nyní k hodnocení knihy jako celku, lze říci, že kniha je vyvážená a vyznačuje se vysokou teoretickou hodnotou. V úvodu by bylo možná vhodné stručně některé příspěvky představit, aby se čtenář mohl již od začátku v knize lépe orientovat. Není rovněž jasné, proč se název třetího oddílu knihy stal podnázvem celé knihy, a zdali tedy má mít nějaké privilegované postavení oproti jiným oddílům. To jsou však jen drobné ediční výhrady. Co se týče předmětu recenzované knihy, lze souhlasit s editorem, že kniha *Čist Kapital* výraznou měrou proměnila způsob nahlížení na Marxův *Kapital* a přesunula pozornost k tomu, co můžeme označit jako kategoriální kritiku *Kapitalu*, na kterou později mohla objektivně navázat v Německu Neue Marx-Lektüre či autoři jako Michael Heinrich, Robert Kurz, Anselm Jappe, Norbert Trenkle; v Itálii Massimiliano Tomba a Riccardo Bellofiore či v anglofonním světě Moishe Postone.

Čist Kapital tak je, jak uvádí Nesbitt, výrazným předělem ve vývoji kritické teorie a její koncepty tvoří dodnes „syntax radikální filosofie“ (s. 2). Recenzované publikaci se podařilo tuto syntax rekonstruovat, inovovat řadu těchto původních konceptů a vytvořit tak knihu, která se vyznačuje erudicí a poskytuje užitečné konceptuální nástroje pro porozumění společnosti, v níž žijeme.